

احکام جامع خمس

راهنمای عملی و تطبیقی بر اساس فتاوی مراجع عظام

هفت سرچشمه وجوب خمس

بر اساس فتاوی مشهور، خمس در هفت چیز واجب است. این موارد پایه‌های اصلی این حکم الهی را تشکیل می‌دهند.

درآمد مشمول خمس: چه منافعی و تحت چه شرایطی؟

خلاصه کلیدی: به طور کلی، هر درآمدی که از مخارج سالیانه فرد و خانواده‌اش (مؤونه) بیشتر باشد، مشمول خمس است. این درآمد می‌تواند از تجارت، صنعت، کشاورزی، کارمندی و حتی برخی درآمدهای غیرشغلی باشد.

جدول تطبیقی: تعریف درآمد و شرط وجوب

تعریف درآمد و شرط وجوب خمس	مرجع
درآمد حاصل از کسب (تجارت، صنعت و...) پس از کسر مخارج سال خود و خانواده، مشمول خمس است.	عموم مراجع (خویی، بهجت، سبحانی، صافی، فاضل، شبیری، گلپایگانی، امام خمینی)
شامل درآمد به کشاورزی، بازرگانی، اجاره املاک، حقوق و مزد که مازاد بر مؤونه باشد.	آیت‌الله خامنه‌ای
شامل سود حاصل از حرفه و کار و همچنین درآمدهای غیرپیشه (مانند هدیه و جایزه قابل توجه) که از مؤونه زیاد بیاید.	آیت‌الله سیستانی
شامل درآمد حرفه، سود مقطعی تجاری و درآمدهای قابل توجه غیرکسبی (جایزه، هبه).	آیت‌الله جوادی آملی

سال خمسی: نقطه شروع محاسبه و مهلت پرداخت

خلاصه کلیدی: اکثر مراجع معتقدند خمس به محض تحقق سود به مال تعلق می‌گیرد، اما مالک مجاز است پرداخت آن را تا پایان سال خمسی به تأخیر بیندازد.

جدول تطبیقی: مبدأ سال خمسی و زمان پرداخت

مبدأ سال خمسی و زمان پرداخت	مرجع
خمس به محض به دست آمدن سود واجب می‌شود، اما می‌توان پرداخت را تا پایان سال خمسی به تأخیر انداخت. مبدأ سال، اولین درآمد است. (برای کارمند، روز دریافت اولین حقوق)	آیت‌الله سیستانی، آیت‌الله جوادی آملی، آیت‌الله خامنه‌ای
وجوب خمس پس از گذشت یک سال از شروع کسب محقق می‌شود.	آیت‌الله خویی، بهجت، سبحانی، شبیری زنجانی
برای کاسب: یک سال پس از شروع کسب. برای غیرکاسب (کشاورز): از زمان کسب فایده.	آیت‌الله فاضل لنکرانی
مبدأ سال، اولین درآمندی است که به دست می‌آید. می‌توان در طول سال پرداخت کرد یا تا آخر سال صبر نمود.	آیت‌الله مکارم شیرازی

نکته مهم: در صورت فوت شخص در میانه سال، ورثه موظفند مخارج تا زمان مرگ را کسر کرده و خمس باقی‌مانده را فوراً بپردازند (اتفاق نظر اکثر مراجع).

فراتر از کسب: حکم خمس هدیة، ارث و مهریه

خلاصه کلیدی: مهریه و ارث (از خویشاوندان نزدیک) عموماً خمس ندارند. اما در مورد هدایا و بخشش‌ها، اختلاف نظر وجود دارد و بسیاری از مراجع، پرداخت خمس مازاد بر مؤونه سال را بنا بر احتیاط واجب، لازم می‌دانند.

جدول تطبیقی: درآمدهای غیرکسبی

نوع درآمد	حکم غالب	دیدگاه‌های خاص
هدیه، جایزه، بخشش	احتیاط واجب: پرداخت خمس مازاد بر مؤونه سال (خویی، بهجت، سبحانی، فاضل، شبیری، مکارم، گلپایگانی).	**واجب است: آیت‌الله صافی. **واجب نیست (احتیاط مستحب است): امام خمینی. ** اگر قابل توجه باشد، خمس دارد: آیت‌الله سیستانی.
مهریه	خمس ندارد (اتفاق نظر اکثر مراجع).	احتیاط واجب: اگر بیش از «مهر السنه» باشد، خمس دارد (آیت‌الله جوادی آملی).
ارث	خمس ندارد (از خویشاوندان نزدیک).	احتیاط واجب: ارث از خویشاوندان دور که انتظارش نمی‌رود، خمس دارد (خویی، سیستانی، صافی، شبیری).

نکته مهم: اگر وارث بداند که به مال مورث خمس تعلق گرفته و پرداخت نشده، پرداخت آن بر او واجب است.

مؤونه چیست؟ هزینه‌هایی که از درآمد سال کسر می‌شوند

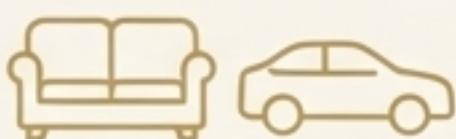
تعریف اصلی: مؤونه شامل تمام مخارج متعارف و متناسب با شأن عرفی فرد و خانواده‌اش در طول سال است. آنچه از درآمد صرف این موارد شود، خمس ندارد.

خوراک، پوشاک و مسکن

هزینه‌های سفر و زیارت

اثاثیه منزل و وسیله نقلیه

مخارج مذهبی (نذر، کفاره، صدقات)

هزینه‌های ازدواج و تهیه جهیزیه

هزینه‌های درمانی و تحصیلی

نکته کلیدی: شرط تناسب با شأن: اگر هزینه‌ها بیش از حد متعارف و شأن فرد باشد، مقدار مازاد جزء مؤونه محسوب نشده و باید خمس آن پرداخت شود. (مورد تأکید آیات عظام جوادی آملی، سیستانی، خامنه‌ای و...)

حکم سرمایه، ابزار کار و لوازم زندگی

خلاصه کلیدی: سرمایه و ابزار کاری که برای امرار معاش ضروری و متناسب با شأن است، خمس ندارد. اما اگر سرمایه بیش از نیاز باشد یا کالاهای مصرفی بادوام در طول سال استفاده نشوند، ممکن است مشمول خمس شوند.

جدول تطبیقی: سرمایه و لوازم

مورد	حکم غالب	نکات تکمیلی
سرمایه و ابزار کار	اگر برای امرار معاش ضروری باشد و از درآمد همان سال تهیه شود، خمس ندارد .	آیت الله فاضل لنکرانی: اگر بیش از نیاز برای تأمین معاش باشد، خمس دارد. آیت الله مکارم شیرازی: سرمایه به اندازه حد و حدود زندگی، خمس ندارد.
لوازم زندگی بادوام (خانه، ماشین، فرش)	اگر در طول سال مورد استفاده قرار گیرند و متناسب با شأن باشند، خمس ندارند .	آیت الله گلپایگانی: اگر اثاثیه‌ای مانند زیورآلات زیورآلات زنانه در همان سال نیاز به آن برطرف شود، باید خمس آن داده شود.
تأمین مخارج توسط دیگری (مانند زن خانه‌دار)	باید خمس تمام مالی که شخصاً به دست می‌آورد را بپردازد. (بهجت، گلپایگانی، امام خمینی).	

پس انداز، وام و بدهی: ملاحظات کلیدی در محاسبه خمس

بخش دوم: بدهی و وام

- اصل کلی: اصل مبلغ وام خمس ندارد.
- پرداخت اقساط: اقساط وامی که برای تأمین مؤونه سال گرفته شده، جزء هزینه‌های سال محسوب شده و از درآمد کسر می‌شود (یعنی به درآمدی که صرف پرداخت این اقساط می‌شود، خمس تعلق نمی‌گیرد).
(مورد اتفاق اکثر مراجع)
- نکته: اگر وام برای امور غیرضروری و بیش از شأن باشد، اقساط آن جزء مؤونه محسوب نمی‌شود (آیت‌الله جوادی آملی).

بخش اول: پس انداز

- اصل کلی: پس انداز درآمد سال که صرف مؤونه نشده، در پایان سال خمسی مشمول خمس است.
- استثناء مهم: پس انداز برای تهیه نیازهای ضروری آینده (مانند یا جهیزیه) که امکان تهیه یک‌باره آن نیست، **خمس ندارد**.
- شرط استثناء:
  - آیات عظام بهجت، سبحانی، سیستانی، شبیری زنجانی: این معافیت برای پس اندازهای کوتاه‌مدت (حدود ۲ تا ۳ سال) است. پس انداز برای اهداف بلندمدت (مثلاً ۲۰ سال بعد) خمس دارد.
  - آیات عظام مکارم شیرازی و خامنه‌ای: اگر فرد مجبور به پس انداز چندساله برای تهیه نیاز ضروری باشد، آن پس انداز خمس ندارد.

مدیریت سود و زیان: کسر خسارات و حکم کسب‌های متعدد

خلاصه کلیدی: جبران زیان یک کسب‌وکار از سود کسب‌وکار دیگر، محل اختلاف نظر و احتیاط است. همچنین زیان سال‌های گذشته را نمی‌توان از سود سال جاری کسر کرد.

جدول تطبیقی: جبران خسارت

موضوع	حکم غالب	دیدگاه‌های دیگر
جبران ضرر یک رشته کسب از سود رشته دیگر	احتیاط واجب: جایز نیست، مگر اینکه دو تجارت باشند (خویی، صافی، فاضل، شبیری، گلپایگانی).	جایز است: اگر کسب یکپارچه محسوب شود (سیستانی) یا منافع در آخر سال یکجا حساب شود (مکارم شیرازی، جوادی آملی).
کسر ضرر یا مخارج سال قبل از سود سال جاری	جایز نیست (اتفاق نظر اکثر مراجع).	استثناء: اگر در سال اول سودی نبرد و از سرمایه خرج کند، می‌تواند پس از کسب سود در همان سال، آن را جبران کند (امام خمینی).
آذوقه باقی‌مانده در پایان سال	باید خمس آن پرداخت شود. اگر قیمت آن افزایش یافته، خمس قیمت روز محاسبه می‌شود (اتفاق نظر اکثر مراجع).	

تکلیف نهایی: حکم تصرف در مال و راهکار «دستگردان»

اصل اول: عدم جواز تصرف

حکم: پس از پایان سال خمسی، تا زمانی که خمس مال پرداخت نشده، تصرف در آن مال **جایز نیست**، حتی اگر نیت پرداخت خمس را داشته باشد.

مراجع: این حکم مورد تأکید شدید اکثر مراجع از جمله آیات عظام بهجت، سبحانی، سیستانی، فاضل، شبیری، گلپایگانی و امام خمینی است.

آیت الله خویی: بنا بر **احتیاط واجب** جایز نیست.

راهکار عملی: مصالحه (دستگردان)

تعریف: اگر فرد توانایی پرداخت فوری خمس را ندارد، می‌تواند با حاکم شرع یا وکیل او مصالحه (دستگردان) کند.

نتیجه: با این کار، بدهی خمسی بر ذمه فرد قرار می‌گیرد و تصرف در باقی‌مانده مال برای او حلال می‌شود.

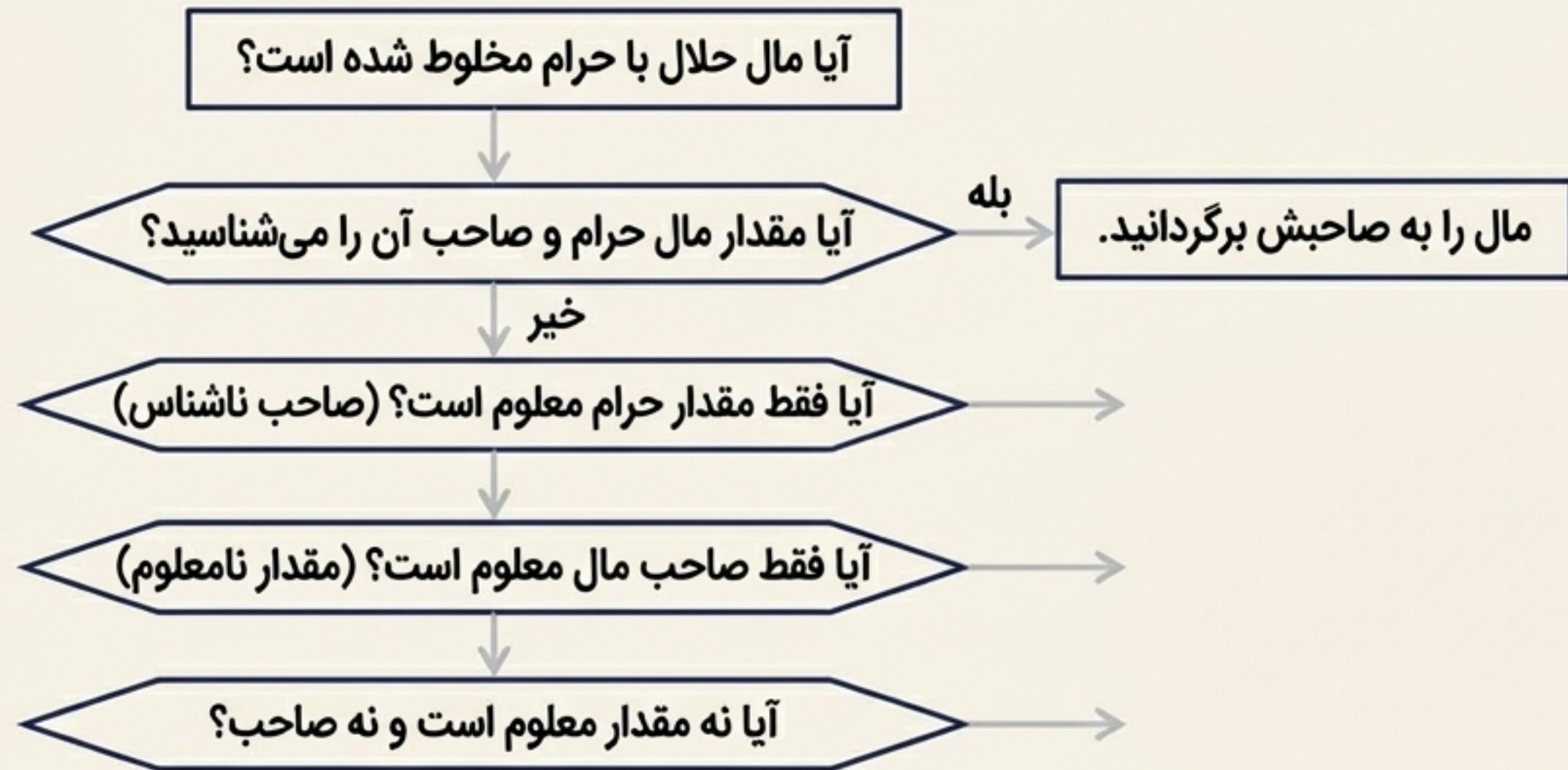
مراجع: این راهکار مورد تأیید آیات عظام بهجت، سبحانی، سیستانی، فاضل، مکارم و گلپایگانی است.

نکته مهم: خرید کالا با پولی که خمس آن داده نشده، نسبت به سهم خمس (یک‌پنجم) باطل است، مگر اینکه حاکم شرع آن را اجازه دهد.

سناریوی پیچیده: مواجهه با مال حلال مخلوط به حرام

مقدمه: گاهی انسان با مالی روبرو می‌شود که می‌داند بخشی از آن حرام است، اما جزئیات آن را نمی‌داند. در این شرایط، شرایط، تکلیف چیست؟ این بخش یک نقشه راه برای حلال کردن چنین مالی ارائه می‌دهد.

متن پایانی: اسلایدهای بعدی به تفصیل به پاسخ سخ هر یک از این سؤالات بر اساس فتاوی مراجع می‌پردازند.

وقتی مقدار یا صاحب مال حرام نامشخص است

سناریو ۱: مقدار و صاحب، هر دو نامعلوم

حکم قاطع: باید خمس تمام مال پرداخت شود تا بقیه آن حلال گردد.

اتفاق نظر: این حکم مورد اتفاق نظر قاطع تمام مراجع ذکر شده (خویی، بهجت، سبحانی، جوادی آملی، سیستانی، صافی، فاضل، شبیری، مکارم، گلپایگانی، خامنه‌ای، امام خمینی) است.

نکته در مصرف: برخی مراجع (مانند سیستانی و شبیری) احتیاطاً اجازه حاکم شرع برای پرداخت این خمس را لازم می‌دانند و برخی (مانند مکارم و فاضل) توصیه می‌کنند به مصارفی برسد که هم خمس باشد و هم صدقه (مانند سادات فقیر).

سناریو ۲: مقدار معلوم، صاحب ناشناس

حکم غالب: باید همان مقدار معلوم را از طرف صاحب اصلی اش صدقه داد.

احتیاط واجب: اکثر مراجع تأکید دارند که این کار باید با **اجازه حاکم شرع** انجام شود (خویی، بهجت، سبحانی، سیستانی، صافی، فاضل، شبیری، گلپایگانی، امام خمینی).

راهکار مصالحه: وقتی صاحب مال مشخص اما مقدار آن نامعلوم است

اصل کلیدی: اگر صاحب مال حرام مشخص است اما مقدار دقیق آن نامعلوم، راه حل اصلی، **مصالحه و تراضی** با اوست.

گام اول: تلاش برای توافق

باید با صاحب مال گفتگو کرد تا بر سر مقداری به توافق برسند و یکدیگر را راضی نمایند. (مورد تأکید تمام مراجع)

گام دوم (در صورت عدم توافق)

- **نظر آیت‌الله سیستانی:** اگر اختلاط مال تقصیر فرد نباشد، پرداخت مقداری که یقین دارد مال اوست، کافی است.
- **نظر آیت‌الله مکارم شیرازی:** اگر صاحب مال راضی نشود، مقداری که قطعاً می‌داند مال اوست را باید بپردازد.
- **نظر امام خمینی:** باید مقداری که یقین دارد مال اوست را بدهد و **احتیاط مستحب است**، مقداری بیشتر که احتمال می‌دهد را نیز بپردازد.

پس از پرداخت: حکم پیدا شدن صاحب مال یا کشف مغایرت در مقدار

خلاصه کلیدی: آیا فرد پس از پرداخت خمس مال مخلوط یا صدقه، همچنان ضامن است؟ در این مورد بین مراجع اختلاف نظر وجود دارد.

جدول تطبیقی: ضمانت پس از پرداخت

وضعیت	ضامن است (باید عوض مال را به صاحبش بدهد)	ضامن نیست
پیدا شدن صاحب مال پس از پرداخت	آیت الله بهجت، سبحانی، سیستانی (احتیاط واجب) ، فاضل لنکرانی (احتیاط واجب) ، مکارم شیرازی (احتیاط واجب) ، امام خمینی (احتیاط واجب)	آیت الله جوادی آملی، صافی، گلپایگانی، گلپایگانی

موضوع: کشف مغایرت در مقدار پس از پرداخت خمس

- اگر معلوم شود مقدار حرام بیشتر بوده: باید مقدار اضافی را از طرف صاحبش صدقه داد (اتفاق نظر اکثر مراجع).
- اگر معلوم شود مقدار حرام کمتر بوده: بنابر **احتیاط واجب**، نمی‌توان مقدار اضافی را پس گرفت (آیت الله سیستانی).

نقشه راه خمس: از تشخیص تا ادای تکلیف

پیمودن این مسیر با دقت و آگاهی، موجب برکت در اموال و اطمینان قلبی در انجام وظایف الهی است.